

GINTARĖ BERNOTIENĖ

Vertimų politikos svertai formuojant kanoną. Juditos Vaičiūnaitės patirtis

Anotacija: Pagrindiniu objektu pasirinkus Juditos Vaičiūnaitės kūrybą, straipsnyje tiriama, kokie veiksniai ir literatūros patronavimo grandžių sprendimai 7–9 –uoju XX a. dešimtmečiais lėmė konkrečių lietuvių autorių kūrinių įtraukimą į sovietinės lietuvių literatūros kanoną. Kūrybos vertimai į rusų kalbą, sovietmečiu buvę privaloma platesnės literatūros sklaidos (ypač užsienio auditorijai) pakopa, šiame straipsnyje traktuojami kaip kriterijus, kuris svariausiai liudijo autorių tinkamumą kuriamam sovietinės literatūros kanonui ir realią autorių poziciją oficialiojoje to meto literatūros hierarchijoje. Straipsnyje plačiau žvalgomos ne tik nacionalinio literatūros lauko praktikos (knygų leidyba, premijavimas, reprezentavimas, įtraukimas į literatūros kanoną), bet ir autorių įsitvirtinimą sąjunginiame literatūros lauke lėmusi planavimu grįsta vertimų politika. Kultūrinis istorinis tyrimas paremtas dokumentais iš Lietuvos literatūros ir meno, LTSR Rašytojų sąjungos, taip pat asmeninių Juditos Vaičiūnaitės ir lietuvių vertimus kuravusios TSRS Rašytojų sąjungos konsultantės Bellos Zalesskajos archyvų, paliudijančiais rašytojų konkuravimą griežtai ideologiškai kontroliuojamoje, planuojamoje ir patronuojamoje literatūros sklaidos per vertimus srityje.

Raktažodžiai: Judita Vaičiūnaitė, lietuvių poezija sovietmečiu, vertimų politika, reprezentacija, literatūros patronažas.

Ankstyvas proveržis

Aktyvus Juditos Vaičiūnaitės poezijos cirkuliavimas įvairiose rinktinėse, kaip ir patekimo tarybinės lietuvių literatūros kanonan rodiklis, leidžia bent apytiksliai spręsti apie autorės statusą to meto literatūros „piramidėje“. Atrodo, kad 1960 m. pirmąją poezijos knygele debiutavusi poetė¹ greitai įsiveržė ir į

1 Vaičiūnaitės debiutą Vilniaus universiteto studentų almanache *Kūryba* (1958) vienas almanacho iniciatorių Jonas Juškaitis prisimena kaip iš karto atkreipusį dėmesį į autorę: „Juditos

dominavusių, valdžios palaikomų rašytojų ratą: 1960 m. ji kaip naujos kartos atstovė kartu su kitais rašytojais vyksta į Maskvą dalyvauti lietuvių poezijos dienoje, 1963 m. dalyvauja tolesnei reprezentacijai svarbiame jaunųjų rašytojų pasitarime su lietuvių literatūros vertimus kuravusia Bella Zalesskaja², o 1964 m. jau na entuziastinga literatūros lauko dalyvė (vienintelė moteris!) kartu su oficialia Lietuvos rašytojų delegacija vyksta Maskvon minėti į tarybinės lietuvių literatūros kanoną 1946 m. įtraukto ir sąjunginiu mastu svarbiausiai ją reprezentavusio Kristijono Donelaičio 250-ąsias gimimo metines³. Netrukus po šio itin svarbaus literatūrinių respublikos pajėgų pasirodymo centre 1964 m. sausio 30 d. darytoje nuotraukoje iš televizijos studijos Maskvoje Vaičiūnaitę prie diskusijų stalo matome tarp poetų Teofilio Tilvyčio, Liudo Giros, Alfonso Maldonio, Antano Drilingos, Vacio Reimerio⁴, Vlodo Šimkaus, Justino Marcinkevičiaus, vertėjos

---

Vaičiūnaitės eilėraštis „Baltagalvei senai Kotrynai aukštus bokštus apsnigo“ buvo laikomas bomba.“ Jonas Juškaitis, *Lyra ant gluosnio*: Straipsniai, pokalbiai ir kita, Vilnius: Aidai, 1998, p. 80.

- 2 Bellos Zalesskajos fondas. Nuotraukoje – Vaičiūnaitė, Zalesskaja, Gražina Mareckaitė. Kitoje nuotraukoje – Vladas Šimkus, Vaičiūnaitė, Antanas Drilinga. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštynas, f. 104.
- 3 Lietuvos literatūros ir meno archyvo LTSR Rašytojų sąjungos fonde likę Vacio Reimerio ir Kosto Korsako pasirašyti raštai-kvietimai sąjunginių respublikų Rašytojų sąjungoms, žurnalų redakcijoms, TSRS RS vadovams į Kristijono Donelaičio 250-ųjų gimimo metinių iškilmes (LLMA, f. 34, ap. 1, b. 343). Jubiliejiniai Donelaičiui skirti renginiai buvo proga centre ir centrai reprezentuoti ne tik nuo 1946 m. į sovietinės literatūros kanoną „priimtą“ Donelaitį (šis peržiūrėtas, taisytas vertėjo Davido Brodskio 1946 m. *Metų* vertimas į rusų kalbą 1946–2005 m. republikuotas 9 kartus, plg. Giedrė Jankevičiūtė, Mikas Vaicekauskas, *Visagalė tradicija: Kristijono Donelaičio poemos Metai iliustracijos ir vaizdinis kanonas*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013, p. 72), bet ir sovietmečio lietuvių literatūrą bei ją kuriančius literatus. Vaičiūnaitės dalyvavimas iškilmėse Maskvoje patvirtina aukštą jos statusą to meto rašytojų hierarchijoje. Ar ji buvo įtraukta į oficialųjį suderintą LTSR rašytojų delegacijos sąrašą, fonde žinių neaptikta. Kiti jubiliejaus organizaciniai klausimai koordinuoti su TSRS Rašytojų sąjunga, tačiau dokumentų su Lietuvos rašytojų sąjungos delegatų sąrašu fonde nėra.
- 4 Vacys Reimeris, 1949 m. paskirtas redaguoti savaitraštį *Literatūra ir menas*, buvo įtakinga oficialiosios literatūros lauko figūra. Asmeninis Vaičiūnaitės ir Reimerio ryšys leidžia paaiškinti Vaičiūnaitės kūrybinio kelio pradžios aplinkybes, ypač jos kūrybos vertinimo pokytį: 1959 m. parengtas išleisti debiutinis Vaičiūnaitės poezijos rinkinys *Gyvenimas šaukia* jai atsisakius narystės komjaunime buvo išbarstytas, autorė apkaltinta estetizmu, atleista iš darbo Knygų rūmuose. Tačiau 1960 m. rudenį išleidžiamas pirmasis jos poezijos rinkinys *Pavasario akvarelės* (jame yra Reimeriui dedikuotas eilėraštis „Jei spinduliu mane laikai“), Reimeris parašo vieną iš trijų rekomendacijų Vaičiūnaitėi stojant į LTSR Rašytojų sąjungą,

Zalesskajos⁵. O 1966 m. Vaičiūnaitė su rašytojais Vytautu Rudoku, Maldoniu, Marcinkevičiumi, Janina Degutyte ir kultūros veikėjais dalyvauja Juliaus Janonio jubiliejaus minėjime Voroneže, kurį palydi kolektyvinė lietuvių publikacija vietos leidinyje *Подъем*⁶.

Tačiau patekti į „spauda fiksuotą“ (literatūrocentrinėje sovietmečio visuomenėje tai buvo aukščiausias legitimacijos rodiklis) tarybinės literatūros kanoną Vaičiūnaitėi pavyko ne taip greitai. Pavaldumo ryšiais su centru saistomų lietuvių literatūrų publikavimas buvo strategiškai planuojamas, be to, veikė išskirtinis atrankos kriterijus – autorių ideologinį lojalumą, ištikimybę „partijos linijai“ liudijantis rašančiųjų stažas. Akivaizdu, jog Vaičiūnaitė nei revoliucinės, nei karo metų patirties neturėjo. Pavyzdžiui, 1961 ar 1962 m. leidyklos „Советский писатель“ valdybai siūlyta versti Vlodo Grybo, Algimanto Baltakio, Juozo Macevičiaus poeziją⁷ – jau nusipelnusių, žinomų ir patikrintų kadro knygas, be to, dešimtmečiu ar mažiau vyresnių už Vaičiūnaitę. Tačiau beveik po dešimtmečio 1969 m. ir 1972 m. leidyklos „Детская литература“ vyresniojo mokyklinio amžiaus skaitytojams skirtoje rinktinėje *Песня, мечта и любовь*⁸ lietuvių literatūrai jau atstovavo 4 Degutytės, 7 Salomėjos Nėries (abiejų vertėja Susana Mar-Aksionova⁹, 1954 m. išleistas jos Adomo Mickevičiaus *Pono*

1962 m. Vaičiūnaitė priimama dirbti korektore į *Literatūros ir meno* redakciją. Nesileisdama į platesnes ir užkulisines literatūrinio gyvenimo peripetijas tik konstatuoju, kad santykiai su Reimeriu, užėmusiu politinio pasitikėjimo postą ir kuravusiu to meto tarybinės lietuvių literatūros sklaidą, Vaičiūnaitėi lėmė didesnes galimybes keliauti, padėjo publikuoti kūrybą, iš periferinės nacionalinės literatūros veržtis į centrinį rusų kalba funkcionuojančios literatūros lauką, reprezentuoti jaunąją kūrėjų kartą įvairiose delegacijose, taip pat ir tekstiškai – rinktinėse, antologijose, vertimais į kitas kalbas.

5 LLTI BR, Bellos Zalesskajos fondas, nuotr. Nr. 67.

6 *Подъем* (Воронеж), 1967, Nr. 1, p. 111–119.

7 LTSR Rašytojų sąjungos valdybos pirmininko pavaduotojo Justino Marcinkevičiaus raštas [s. a.], LLMA, f. 34, ap. 1, b. 319, l. 24–25.

8 *Песня, мечта и любовь: Избранные стихотворения: Поэтессы Советского Союза*, Москва: Детская литература, d. 1–2, 1969, 1972.

9 Nadežda Mandelštam savo atsiminimuose poetę Susaną Mar-Aksionovą mini kaip vieną iš nedaugelio, kuri nepasidavė nužmoginančiai sistemai, nesiveržė į centrinės pozicijas. Prisiimdama susidūrimą leidyklos „Гослитиздат“ direktoriaus Anatolijaus Kotovo priimamajame 1956 m., prieš pat XX TSKP suvažiavimą, kuriame buvo pasmerktas Stalino kultas, ir drąsiai Mar repliką apie tai, kad Osipo Mandelštamo poezija dar bus publikuojama, Nadežda Mandelštam rašo: „Tai buvo mano paskutinis susitikimas su Susanna Mar, lengvabūde ir laukine, tarybinėje literatūroje neužėmusia jokios padėties ir nebijojusia pamatų sukrėtimų,

Tado vertimas), 5 Violetos Palčinskaitės (d. 1, 1969) ir 4 Valerijos Valsiūnienės bei 5 Vaičiūnaitės eilėraščiai (d. 2, 1972). Versti Vladimiro Sergejevo, pastarieji perspausdinti iš pirmosios Vaičiūnaitės vertimų knygelės rusų kalba *Смуха*¹⁰. Proporcinis lyginimas rodo, kad, prasidedant 7-ajam dešimtmečiui, Sąjungos mastu Vaičiūnaitės poezija kotiruota gana aukštai: kūrinų skaičiumi (rinktinėse jis neišvengiamai yra vertinimo rodiklis) ją lenkė tik tarybinės lietuvių poezijos kanone jau įtvirtinta Nėris, pagal tą patį kiekybinį rodiklį minimame leidinyje savo ruožtu prilyginta tuo metu meilės lyrika garsėjusiai rusų poetei, populiarių dainų autorei ir vertėjai Veronikai Tušnovai (7 eil. 1 d.).

Vertimai draugystės ženklai

Įdomus ekskursas: jau iš laiko distancijos prisimindama ir 1965 m. mirusią Tušnovą, ir lietuvių poezijos (A. Mickevičiaus, S. Nėries) vertėją Susaną Mar, pirmąkart aplankytą Maskvą ir joje sutiktus kitus maskviečius inteligentus, Vaičiūnaitė ryškina to laikotarpio rusų kultūros žmones su pirmąja Lietuvos nepriklausomybe siejusias jungtis, liudija kultūros tęstinumą ir užsimezgsių atvirų asmeninių ryšių žavesį:

Pirmą kartą Maskvą pamačiau 1960 metų gegužį, kai kartu su kitais mūsų rašytojais dalyvavau lietuvių poezijos dieneose. [...]Nebėra ir rusų poetės, palikusios man neužmirštamą įspūdį – Veronikos Tušnovos. Jos paveikslas, apgaubtas žavesio ir švelnumo, be galo poetiškas. Pirmiausia krito į akis jos retas grožis, tamsiaakės madonos veidas, nervingas ir švelnus. [...] Tarp mūsų buvo didelė distancija – ji buvo visoje šalyje žinoma poetė, o aš – dar net neišleidusi nė vieno eilėraščių rinkinio, bet naktį Oriolo viešbučio numeryje ji man vienai skaitė savo eiles ir pastebimai jaudinosi. Dar buvo lemta ją keliskart sutikt Maskvoj ir pavadžioti Vilniaus senamiesčio kiemais – reta sutikti taip jautriai į aplinką reaguojantį žmogų. Teliko šiltas autografas knygoj, keletas

---

tokių kaip už Mandelštamo spausdinimą. Ji anksti mirė ir, sako, rašė gyvus ir tikrus eilėraščius. Man neteko jai pasakyti, kaip saldu išgirsti žmogišką balsą ideologiniame priangyje, kur tebekabėjo baisaus žmogaus portretas.“ Надежда Яковлевна Мандельштам, *Вторая книга: Воспоминания об О. Мандельштаме и его литературном окружении*, Москва: Московский рабочий, 1990, p. 128.

10 Юдита Вайчюнайте, *Стихи*, Москва: Молодая гвардия, 1964, 72 p.

jos išverstų eilėraščių ir taškuota Veronikos skara, atnešta prie traukinio. [...] Maskva būtų buvusi ne Maskva be gilaus, atviro, tikrai rusiško Rimos Kazakovos draugiškumo, jos širdies gilumos, be Aleksandro Bobrovo dainų ir gitaros [...].¹¹

Su poete Rimma Kazakova, 1970–1980-aisiais dirbusia TSRS Rašytojų sąjungos valdybos sekretore, kuravusia Puškino poezijos šventes, artimiau asmeniškai susipažinti laiko būta ne tik Maskvoje, bet ir kelionėje į Tiumenę. Vaičiūnaitės archyve liko keli jai Kazakovos rašyti laišakai, kuriuose aukštas pareigas ėjusi poetė dalijasi intymiais išgyvenimais, duoda asmeniškų šios srities patarimų Vaičiūnaitei, teiraujasi apie Paulių Širvį, Eugenijų Matuzevičių, Mykolą Sluckį, tapytoją Aloyzą Stasiulevičių, praneša, kad susižavėjo Degutyte, apie kurią sužinojo iš Vaičiūnaitės laiško, prašo, kad Judita atsiųstų savo eilėraščių pažodinių vertimų, linki „pakilimo, pergalių, sėkmės. Yra tokia patarlė: iš klaidų mokomės, tačiau tik pergalėmis augame“¹². Vertimais keistasi kaip draugystės ženklui – 1972 m. išėjus Kazakovos rinkiniui *Снежная баба* Vaičiūnaitė išvertė jos eilėraščių¹³, tačiau Kazakovos verstų Vaičiūnaitės eilėraščių neužfiksuota. Kadangi iki šiol nepavyko tiksliai nustatyti, kas buvo antrosios 1987 m. Maskvoje išleistos Vaičiūnaitės poezijos vertimų rusų kalba iniciatorius, neatmestina prielaida, jog būtent Kazakova tarpininkavo ieškant vertėjo(s). Kazakova laiške mini ir Vaičiūnaitei pažįstamą Aleksandrą Bobrovą, kuris po gero dešimtmečio imsis sudaryti 1986 m. leidyklos „Современник“ leidžiamą lietuvių ir rusų poetų eilėraščių rinkinį *Янтарное побережье*¹⁴. Vieną iš trijų šiame rinkinyje publikuojamų Vaičiūnaitės eilėraščių vertė architektūros studijas baigusi, tuo metu 4 poezijos rinkinius išleidusi Larisa Suškova, 1987 m. sudariusi ir išvertusi antrąją Vaičiūnaitės poezijos rinktinę rusų kalba *В месяце незабудок*¹⁵. Todėl visai realu, kad Bobrovas ir buvo tas literatūrinis agentas, tarp Maskvos literatų suradęs vertėją lietuvių poetės rinkiniui.

11 Judita Vaičiūnaitė, „Lyg baltą rožę...“, *Nemunas*, 1974, Nr. 4, p. 4–5.

12 1973 08 08 Rimos Kazakovos laiškas Juditai Vaičiūnaitei, Maironio lietuvių literatūros muziejaus (MLLM) J. Vaičiūnaitės fondas, GEK 70421.

13 Publikuoti spaudoje: *Tiesa*, 1973 06 03, *Literatūra ir menas*, 1973 06 02, *Poezijos pavasaris*, Vilnius: Vaga, 1974, p. 81.

14 *Янтарное побережье*: Сборник стихов русских и литовских поэтов, составитель А. А. Бобров, библиотека „Дерево дружбы“, Москва: Современник, 1986, 300 p.

15 Юдита Вайчюнайте, *В месяце незабудок*: Стихи, перевод с литовского Ларисы Сушковой, Москва: Советский писатель, 1987, 159 [1] p.

Vertimų atranka: pripažinimo lojaliu ir hierarchizavimo funkcijos

Dar vėlesnę poetų statusą oficialiajame literatūros lauke liudijančią kiekybinę charakteristiką galima išgvildinti iš Albino Bernoto ruošto 2 dalių Lietuvos tarybinių poetų pažodinių vertimų mašinraščio¹⁶ autorių sąrašo. Poetams, kurie siekė paskleisti savo kūrybą plačiajai sąjunginei auditorijai, rengiami pažodiniai vertimai buvo vienas laiptelių trokštamo rezultato link (1975 m. tokių pažodinių lietuvių poezijos vertimų rinkinį išleido „Vaga“¹⁷). Jame numatyta išversti 10 Degutytės eilėraščių, Broniaus Macevičiaus – 11, Maldonio ir Algimanto Baltakio – po 12, Justino Marcinkevičiaus – 15, Marcelijaus Martinaičio – 11, tuotarp „modernizatoriai“ ir sunkiau valdomieji tenkinosi perpus mažesnėmis kvotomis: Vytautui Bložei skirtos 4, Jonui Juškaičiui 6, Vaičiūnaitei 5, Jonui Strielkūnui 7, Sigitui Gedai – 5 pozicijos. 1979 m. LTSR Rašytojų sąjungos parengtame, Antano Drilingos sudarytame *Iš lietuvių tarybinės poezijos: Pažodiniai vertimai* autorių sąrašė figūravo tik dvi moterys – Degutytė ir Vaičiūnaitė. Beje, tokia pati vargano kuriančių moterų atstovavimo tendencija ryškėja ir iš Lietuvos TSR Rašytojų sąjungos archyve mašinraščiu likusio 1979 m. vertėjo F. Fichmano pranešimo „Панорама и проблемы переводов литовской литературы“, kuriame išsamiai apžvelgtas ir statistiškai pristatytas beveik 40-ties metų vertėjų įdirbis verčiant lietuvių literatūrą į TSRS tautų ir socialistinių šalių bloko kalbas. Ši informatyvi ir lietuvių literatūrai palanki apžvalga nepateko į 1980 m. išėjusį solidų tomą *Meninio vertimo problemos*, kuriame gilintasi ir į socialistinės erdvės, ir į pasaulio literatūrų vertimus lietuvių kalba (išsamus Vytauto Visocko straipsnis „Vertimų medžio šaknys ir metūgės“), tad čia glaustai pateikiu bent keletą svarbesnių faktų. Akcentuodamas, kad „meninis vertimas tapo ypač svarbia literatūros proceso dalimi, veikiančia ir kultūrinį bei politinį tautų bendradarbiavimą“, Fichmanas parodo, kad tarybiniu laikotarpiu lietuvių literatūros vertimai į pasaulio kalbas pasiekė neregėtą mastą – versta į 36 TSRS tautų ir 27 užsienio kalbas, nuo 1940 m. rusų kalba išleista 600 lietuvių autorių knygų (įskaitant kartotinius leidimus). Kadangi iki 7-ojo dešimtmečio ikitarybinio laikotarpio klasika jau buvo išleista (išleisti 5 K. Donelaičio *Metų* leidimai bendru 99 000 tiražu, 7 Žemaitės kūrinių leidimai, 4 – Janonio poezijos, sąjungos leidyklo-

16 LLMA, f. 34, ap. 3, b. 380. Nedatuota.

17 Литовская советская поэзия = Lietuvių tarybinė poezija : подстрочники. Союз писателей Литовской ССР ; Составитель А. Бернотас Вильнюс : Вага, 1975.

se išėję Maironio, Lazdynų Pelėdos, Vinco Krėvės kūrinii leidimai, „Vagos“ išleisti Anatano Baranausko, Jono Biliūno, Antano Strazdo, Dionizo Poškos, Vaižganto leidimai rusų kalba), o klasikos vertimai ne visuomet buvo deramo lygio, Fichmanas fiksuoja poreikį juos perleisti pataisius. Siūlo rengti bendrus respublikinio valstybinio knygų leidybos, poligrafijos ir knygų prekybos komiteto bei LTSR rašytojų sąjungos, TSRS Rašytojų sąjungos ir leidyklos „Дружба народов“ konkursus, kurių laureatų darbai jau deramu lygiu reprezentuotų lietuvių literatūrą. Tarp dažniausiai minimų leidyklų – klasikos ir šiuolaikinės literatūros vertimus leidžianti „Художественная литература“, pagrindinė tarybinės lietuvių literatūros vertimus kuruojanti „Советский писатель“ ir ne per daugiausia lietuvių literatūros vertimus populiarinusi, labiau į jaunųjų kūrėjų propagavimą orientuota „Молодая гвардия“ (įdomu, kad, išvardydamas šioje leidykloje leistas knygas, Fichmanas Vaičiūnaitės pirmosios knygelės nepaminė, o Violetos Palčinskaitės 1967 m. rinkinio *Избранные стихи* neužmiršta), taip pat žurnalai *Дружба народов* ir *Новый мир*. Kiekybiniai centrinių leidyklų tiražų rodikliai indikuoja, jog į aktyvią literatūrinę apyvertą įtraukti autoriai laikomi lojaliais: antai 1940–1976 m. 21 Petro Cvirkos knyga išleista 5 180 000 tiražu, 22 Mykolo Sluckio knygos – 1 736 000 tiražu, 16 Eduardo Mieželaičio – 830 000, 11 Marcinkevičiaus – 1 284 000 tiražu. Sėkmingiausia yra lietuviškų romanų leidyba; triskart mažiau Maskvoje išleidžiama lietuvių poezijos. Konstatavęs, kad ir Salomėjos Nėries poezijos labai derėtų surengti vertėjų konkursą, vertėjas palankiai nusiteikęs ir dėl rimtos Putino palikimo peržiūros. Galutiniu įsitvirtinimu sąjunginiame literatūros lauke laikydamas gerai parengtus poezijos rinkinius, greta jais jau apsirūpinusių Mieželaičio, Maldonio, Reimerio, Baltakio Fichmanas mini Albiną Žukauską, Antaną Miškinį, Marcelijų Martinaitį ir Joną Strielkūną kaip vertus, kritikų pripažintus poetus, kuriems turėti „plačiausiai tarybinės poezijos mėgėjų auditorijai“ skirtas rinktinės jau laikas. (Tai, kad 1981 m. Davido Samoilovo ir Georgijaus Jefremovo versta Martinaičio rinkinį *Порог* išleido „Vaga“, o Jefremovo versta Strielkūno *Долгое утро* – „Советский писатель“, rodo, jog Fichmano kalbėta žinant apie rinktinių rengimą ar bent planus. Iškalbinga, jog tarp vertų išleisti rinktinės neminima nė viena poetė.) Talentingais, perpratusiais lietuvių poezijos dvasią vadindamas lietuvių poezijos vertėjus Aleksandrą Mežirovą (g. 1923), Levą Ozerovą (g. 1914), Davidą Samoilovą (g. 1920), Leonidą Milį (g. 1938), Jurių Levitanskį (g. 1922), Fichmanas daugiau vilčių deda į ugdomą jaunąją vertėjų kartą, kadangi dauguma vyresniųjų

patys aktyviai kuria ir verčia iš kitų kalbų, o atsidavusių tik lietuviškai mūzai stokojama¹⁸. Vaičiūnaitės poezijos vertimų į rusų kalbą pavyzdys šią apibendrinančią Fichmano išvadą tik patvirtina – išskyrus Michailą Dvinskį (g. 1923), geriausi jos vertėjai į rusų kalbą buvo beveik vienmečiai Jurijus Grigorjevas, (g. 1937) ir Larisa Suškova (g. 1939).

Kaip matyti iš reprezentacinių sąrašų, poezijos vertimų lauke Vaičiūnaitė konkuravo su neretai ją pralenkiančiomis Degutyte, Palčinskaite. Palčinskaitė sąjunginėje erdvėje buvo įsitvirtinusi kaip vaikų literatūros autorė, Degutytei pranašumo teikė jos vos metais ankstesnis debiutas (poezijos knygelė *Ugnies lašai* išleista 1959 m., kaip ir pirmoji parengta, tačiau sulaikyta Vaičiūnaitės *Gyvenimas šaukia*; pirmoji Degutytės vertimų knygelė rusų kalba *Капли огня* išėjo 1960 m.) ir dešimtmečiu ankstesnė gimimo data. Konkuruota ir su tais pat metais debiutavusia Dalia Urnevičiūte, taip pat priklausiusia jaunųjų poetų sekcijai (kaip liudija Ramutė Skučaitė, abi netrukus priimtos į Rašytojų sąjungą¹⁹). Dar prieš Vaičiūnaitės debiutą rinkinuku *Pavasario akvarelės* Jonas Aistis laiške Vytautui Sirijos Girai mini, kad geresnį įspūdį iš publikacijų jam palikusi būtent Urnevičiūtė²⁰. Natūralu, kad vertinimų būta įvairių, per laiką jie kito – Vytauto Kubiliaus dienoraštyje 1967 08 12 užfiksuota, kad „Vaškelis [Bronius – GB]

18 Referuota pagal F. Fichmano pranešimą 1979 m. vykusioje vertėjų konferencijoje. F. Fichmanas, „Pasisakymo apie lietuvių literatūrą vertimas į rusų kalbą“, mašinraštis, 1979 m. LLMA, f. 34, ap. 3, b. 418, p. 1–19.

19 Ramutė Skučaitė: „[Jaunųjų poetų] Sekcijoje tada buvo Marcelijus Martinaitis, tas pats Jonas Juškaitis, Dalia Urnevičiūtė, Judita Vaičiūnaitė. Bet paskui jas labai greitai priėmė į Rašytojų sąjungą. O aš likau – ilgai buvau jaunoji, nors toli gražu ne jauna. [...] Į Rašytojų sąjungą mane priėmė tikrai 1969 m., [...] buvau išmokyta, kad apskritai geriau patylėti. Donatos Mitaitės pokalbis su poete ir vertėja Ramute Skučaite, *Nevienareikšmės situacijos*: Pokalbiai apie literatūros lauką sovietmečiu, sudarė Rimantas Kmita, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2015, p. 189.

20 Jono Aisčio laiškas Vytautui Sirijos Girai:
„Mt. Rainier, Maryland, 1958 11 23

Ir tu man kadaise rašei apie naują talentą Juditą Vaičiūnaitę. Paskaičiau taip pat [9–10 Pergalės numerio], ir dar kažkur jos porą trejetą dalykėlių esu matęs. Gal ir nebloga išaugs. Bet man kol kas geriau patinka Urnevičiūtė, nors gal mažiau savita, bet joje yra būtina poeto savybė: vadovautis jausmu, o ne protu. Pirmoji man natrodo ne kvaila mergaitė, ir ji žino, ką daro, bet gudriesiems labai lengva persimesti į retoriką, kurios ar tik jau nežymu jos poezijoje. Žinoma, galiu klysti, dėl ko į prognostikas nesileidžiu, o tiktai sakau, kaip man toks dalykas atrodo.“ Lietuvos Mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraštynas, f. 349–100.

žavisi Vaičiūnaite“²¹, svarus buvo Rimvydo Šilbajorio įvertinimas²², kurio išverstų eilėraščių nuorašus laišku Vaičiūnaitei siunčia Stasys Pilka pridurdamas: „[t]enorėjau pasakyti, kad Tamsta kreipi dėmesį ir mūsų poezijose.“²³

Pasitinkant LTSR keturiasdešimtmetį 1980 m. išleista Ryčio Trimonio sudaryta *Антология литовской советской поэзии* proporciškai iškristalizavo poečių triumviratą (Nėris, Degutytė ir Vaičiūnaitė), kuris tenkino ir ideologinius, ir meninius kriterijus, ir, svarbiausia, pateikė iki šiandien validų kritinį įvertinimą. Įvadą šiai antologijai „Ветвистое древо литовской лирики“ parašė Vitas Areška.

Kartų solidarumas

Užbėgdama už akių šiai chronologiškai plėtojama Vaičiūnaitės įsitvirtinimo lietuvių poezijos kanone linijai, pacituosiu keletą aistringesnių sakinių iš asmeniško Bložės laiško Vaičiūnaitei, kuriame jos legitimacijos kelias reflektuojamas iš oficialaus literatūros proceso nuošalės, iš pasyvaus stebėtoju tapusio suspenduoto dalyvio žiūros taško. 1982 m. lapkritį savo ir žmonos Nijolės Miliauskaitės vardu Bložė rašo:

Tu karštai, išvermingai, pastoviai parodai tai, kas yra tikra, kas yra liudijimas apie žmogų, kuris amžinesnis už epochas, idėjas, „aistras“.

Mes pripažįstame tik: Sapfo, Mistral, S. Nėris, Achmatova, Vaičiūnaitė. Gėda už mūsų visuomenę, už mūsų kultūrą, jos vadovus ir lyderius, kai Vaičiūnaitė nereprezentuojama, neverčiama į pasaulio kalbas, nuslepiama.

Tu verta Nobelio, o neturi net respublikinės!!!

Sic transit gloria...tų, kurie... na ... Medėjų, kurios ėda savo vaikus.²⁴

Suprantama, jog šiems žodžiams Bložę inspiravo solidarumas, įsijautimas tarsi į savo paties legitimavimo situaciją. Tačiau Vaičiūnaitės padėtis anaip tol nebuvo ir apvertkinta: jau 1968 m. kartu su Geda ji oficialiosios kritikos įrikiuota į

21 Vytautas Kubilius, *Dienoraščiai, 1945–1977*, parengė Janina Žėkaitė, Jūratė Sprindytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 332.

22 Rimvydas Šilbajoris, „Šviesa ir spalvos Juditos Vaičiūnaitės poezijoje“, *Metmenys*, Nr. 22, 1971, p. 5–23.

23 Stasio Pilkos laiškas Juditai Vaičiūnaitei, MLLM J. Vaičiūnaitės fondas, GEK 70362.

24 1982 11 13 Vytauto Bložės laiškas Juditai Vaičiūnaitei. MLLM J. Vaičiūnaitės fondas, GEK 70238.

jaunų perspektyvių rašytojų gretą akademinėje *Lietuvių literatūros istorijoje* (1968, t. 4)²⁵, 1978 m. pelnė „Poezijos pavasario“ laureatės vardą, kritikų Kubiliaus, Nastopkos, Viktorijos Daujotytės palankiai palydėti ankstyvieji jos poezijos rinkiniai²⁶, o Daujotytės 1979 m. gegužę leidyklai „Vaga“ rašytoje vidinėje recenzijoje rinkiniui „Vilties valanda“ [= *Šaligatvio pienės*, 1980] šmėkšteli bene pirmasis superlatyvas – „J. Vaičiūnaitės kūryba šiandien yra viena aukščiausių lietuvių tarybinės lyrikos viršukalnių“²⁷. Veikiausiai šis aukštas įvertinimas buvo formuluojamas ne retrospektyviai, atsigręžus į neseniai jos pelnytą „Poezijos pavasario“ apdovanojimą, o prospektyviai – žvelgiant ateitin, ir galėjo atspindėti dar neviešus, tačiau jau pradedamus tvirtinti literatūros patronavimo grandies sprendimus. Daujotytės vidinė recenzija tik mėnesiu lenkė (ir galėjo būti precedentas) kitą reikšmingą Vaičiūnaitės svarbos lietuvių kultūros lauke paliudijimą – 1979 06 22 d. Juozo Apučio laišką Vaičiūnaitei, kuriame jis aiškina(si), kodėl jai nebuvo paskirta valstybinė premija, neskyrimo faktą traktuodamas kaip skaldymo politiką:

Judita,

rašau tau lyg koks nusikaltėlis – toks jausmas, kad, jeigu niekada ir neplėšiau Tavo namų durų, vis tiek turėjau bent jau tokių norų!.. Prakeikimas! Ketinau skubomis važiuoti į Palangą, paskui susitramdžiau – šito šlykštaus fakto bet koks paneigimas ir noras jo akivaizdoje padaryti ką nors kitaip taptų ilgamete grėsme ne vienam.

Negalėčiau patikėti, jeigu kas manytų, kad tas srėbalo kibiras galėtų turėti kokios nors įtakos mūsų literatūriniam ir žmogiškiesiems santykiams.

Suprasdamas visą padėties negerumą, su šviesiausiu tikrumo jausmu sakau Tau: jei-gu tą premiją būtų davę Tau, lengvesnis, aiškesnis būtų mano gyvenimas – ir ne vien dėl to, kad norėčiau blogį nusimesti nuo savęs, o dėl to, kad iš tikrųjų, kai padaryta taip, kaip dabar (Tave pasiūlė juk antrą kartą!), perdaug aiški yra skaldymo politika. Jeigu mes jai pasiduosim, tų, kurie šito ilgą laiką siekia, žabtai išsižios iki plyšimo.²⁸

25 Vytauto Kubiliaus 1997 05 14 dienos įrašas dienoraštyje: „O juk ir Vaičiūnaitė, ir Geda, Istorijoje“ 1968 m. buvo įstatyti į išrinktųjų eilę ir apginti.“ Cituojama pagal: Vytautas Kubilius, *Dienoraščiai: 1978–2004*, parengė Janina Žekaitė ir Jūratė Sprindytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007, p. 365.

26 Kęstutis Nastopka, „Poetinio pasaulio mastai“, *Pergalė*, 1966, Nr. 7, p. 164–169; Vytautas Kubilius, „Lyrinis herojus ar lyrinės akimirkos“, *Pergalė*, 1962, Nr. 10, p. 159–162; Viktorija Daujotytė, „Eilėraščio elegancija“, in: *Lyrikos būtis*, Vilnius: Vaga, 1987, p. 279–299.

27 LLMA, f. 23, ap. 2, b. 2882, l. 4.

28 Juozo Apučio 1979 06 22 laiškas Juditai Vaičiūnaitei, MLLM J. Vaičiūnaitės fondas, GEK 70380.

Sprendžiant iš kito Bložės laiško, svarbų sankcionuotą poetinį legitimumą Vaičiūnaitė pelnė 1982 m. pabaigoje oficioziniame dienraštyje *Tiesa* pasirodžius Vito Areškos apžvalgai²⁹: „Labai džiūgavom, Judita, kad ‚Tiesoje‘ (galų gale!) buvai palankiai įvertinta (įvesta į šandieninį tigrų parką). Tik – kiek reikėjo laukti!“³⁰ Sunku patikėti, kad net 14 knygų išleidusi autorė (įskaitant rinkinius vaikams ir vienaveiksmių pjesių leidimus) vis dar laikyta pažeidžiama, tačiau sąjunginiai kūrybos viešinimo rodikliai patvirtina, kad Areškos verdiktas tikrai galėjo būti suvoktas kaip reikšmingas. Antai 1982-ųjų balandį LTSR Rašytojų sąjungos valdybos sekretorius Petras Bražėnas oficialiame rašte vyriausiam žurnalo *Огонек* redaktoriui A. V. Sofronovui dėkoja už 15-ame šio žurnalo numeryje skelbiamą didelį Levo Ozerovo verstų lietuvių poetų (Mieželaičio, Marcinkevičiaus, Degutytės, Baltakio, Palčinskaitės, Drilingos) kūrybos pluoštą, į kurį Vaičiūnaitės poezija nepateko³¹. Tai, kad publikuoti vieno vertėjo (tuo metu pripažinto bene vienu geriausių) verstų autorių eilėraščiai, atranką leidžia traktuoti kaip subjektyvoka simpatijos kategorija galimai grįstą reiškinį, ir Vaičiūnaitės neįtraukimo fakto neabsoliutinti³². Tačiau kiti tuometiniai Rašytojų sąjungos vadovybės sprendimai, ką verta siūlyti Sąjungos skaitytojui, rodo, kad kova dėl TSRS mastu žinomo Lietuvos rašytojo ar poeto vardo apie 1983 m. virė tarp visa generacija anksčiau nei Vaičiūnaitė gimusiųjų. Štai 1983 m. vasario mėn. leidyklos „Художественная литература“³³ direktoriui V. Osipovui siunčiamame

29 Vitas Areška, „Poezija. Laikas. Žmogus“, *Tiesa*, 1982 11 27.

30 1982 12 21 Vytauto Bložės laiškas, MLLM J. Vaičiūnaitės fondas, GEK 70233.

31 LLMA, f. 34, ap. 1, b. 859, l. 30.

32 Pavyzdžiui, asmeninė pažintis su 1974 m. Literatūros institutą Maskvoje baigusiu Aleksandru Bobrovu galėjo lemti, kad jo rengiamam bibliotekėlės „Draugystės medis“ rinkiniui buvo ieškota naujų Vaičiūnaitės eilėraščių vertimų (M. Dvinskio, A. Rudenko, L. Suškovos). Parengiamieji darbai pradėti prieš 3 metus: 1983 06 17 Alfonsui Maldoniui adresuotame laiške savaitraščio *Литературная Россия* redkolegijos narys Aleksandras Bobrovas praneša, kad leidykla „Современник“ jam pavedė sudaryti naują „literatūrų draugystės“ serijos knygą, skirtą Lietuvai, kurią sudarys lietuvių poetų vertimai ir rusų poetų eilėraščiai apie Lietuvą. (LLMA, f. 34, ap. 1, b. 880, l. 50.). Lietuvių ir rusų poetų rinkinys *Янтарное побережье* išėjo 1986 m. Maskvoje.

33 Pagal knygų leidybos rodiklius ši leidykla buvo viena lyderių. Ji administravo literatūrinių žurnalų *Москва*, *Нева*, *Звезда*, *Детская литература*, lietuvių vidinio monologo romanus populiarinusio *Роман-газета* leidybą. Leido pasaulio literatūros klasikos vertimus, reikšmingesnius šiuolaikinius užsienio autorius. To meto tarybinės literatūros autoriai į leidyklos planus būdavo įtraukiami tik tuomet, jei priklausė didesnei jau pripažintų rašytojų, sovietinės literatūros klasikų, grupei.

rašte LTSR Rašytojų sąjungos pirmininkas Maldonis prašo įtraukti į jų leidyklos 1986–1990 m. planus lietuvių klasikos ir šiuolaikinės literatūros kūrinius, iš poezijos numatydamas bendraamžių ir bendražygių Justino Marcinkevičiaus rinktinių raštų (2 tomai) ir Baltakio poezijos rinktinės leidybą³⁴.

Konkuruojančių rašytojų laikysenos

Iš archyvuose likusios medžiagos neįmanoma dokumentuoti, kad Vaičiūnaitė būtų rūpinusi savo kūrinių vertimais. Pati jų versti nesiūlė, šioje srityje tenkinosi pasyvios, užtat aktyviai rašančios poetės pozicija. Tačiau būta ir kitokių laikysenų: ne vieną dešimtmetį įvairiais ne tik sąjunginių respublikų literatūriniais ryšiais užsiiminėjęs, 1949–1969 m. *Literatūros ir meno savaitraščiui* vadovavęs Reimeris nelaiškė ypatinga nuodėme ieškotis vertėjų savo poezijai, rūpintis premija ar tiesiog reikliai vertinti prastus vertimus³⁵; po daugiau nei dešimt metų

34 LLMA, f. 34, ap. 1, b. 880, l. 1–2.

35 1968 05 21 Vacio Reimerio laiškas Belai Zalesskajai:

„Na, aš nežinau, kokios ten sąlygos kandidatams tos indiškios premijos... Gal ir netinka ta mano knygūkstė. Bet pasiteirauti galima būtų. [...] Man pačiam lyg ir nepatogu, bet Juozas Macevičius ragina, sakydamas: nieko pikta, gali ir pats per Belą pasidomėti. [...] Atleiskite, Bela, kad Reimeris rūpinasi Reimeriu. Juk paskutiniu metu taip visi dažniausiai daro: patys apie save. Iš mūsų rašytojinės valdžios niekas nebenori judinti piršto dėl kitų. Blogai tai ar gerai, nepasakysiu.“ LLTI BR Zalesskajos fondas 104, b. 761;

1983 05 26 Reimerio laiškas Zalesskajai:

„Dabar, miela Bela, šitoks reikalas.[...] Turbūt pastebėjote ‚Pergalėje‘ spausdinamą mano naują ‚opusą‘ [...] – ‚Atėnės atėjimas‘. Seniai man knietėjo parašyti didesnį dalykėlį be galo svarbia mūsų laikmečio tema – žmogaus išminties grumtynių su beprotybe tema. Kalbėti apie taikos išsaugojimą [...]. Poema turbū aktuali visuomenine prasme. [...] Man, savaime suprantama, dabar norėtusi, kad šis mano ‚taikos kūdikis‘ greičiau imtų vaikščioti, kad jo balselį išgirstų kuo daugiau žmonių. Gal kūrinys superaktualia tema sudomintų ir centrinę spaudą? [...] Jungdamas šį klausimą su viltimi, kad gal palankiau klostytųsi pilnos rusiškos publikacijos reikalas, įėjimo poemą imtųsi išversti maskvietis poetas, sumaniau paprašyti pagalbos mieląjį G. Gerasimovą. Rašau Belai, tikėdamas, kad šiuo atveju – ne tik adresas tas pats...[...] Prašau atleisti man, kad šitaip sumaniau sutrukdyti Jus, savo asmenišku reikalu, savo gal ir beperspektyviais norais“. LLTI BR Zalesskajos fondas 104, b. 771; nepatenkintas savo rinkinio *Твое тепло* parengimo darbais ir gerai išmanydamas vertimų praktiką bei ją kuruojančias instancijas, nesikuklindamas per Zalesską žeria priekaištus leidyklos „Советский писатель“ darbuotojams: „nejaugi iš tikrųjų, kada vertimai pateikiami autoriui

trukusio draudimo publikuotis atsipeikstantis Bložė taip pat naudojosi asmeniniais ryšiais, kad paspartintų naujo savo rinkinio cirkuliaciją Latvijoje³⁶, o ar Vaičiūnaitė, draugiškai Juškaičio raginama pasiųsti savo rinktinę *Nemigos aitvaras* Bernardui Brazdžioniui³⁷, šio patarimo paklausė, nežinia. Į kitakalbius ne Lietuvoje leistus lietuvių poezijos rinkinius pakliūdavo kieno nors kviečiama, įtraukta sudarytojų, populiarinama bičiulių (glaudesni buvo ryšiai su latviais – Vizma Belševica, Daina Avuotīņa, Uldžiu Bērziniu, Knutu Skujenieku, vėliau – Hermaniu Marģeriu Majevskiu). Pavyzdžiui, maždaug iki 9-ojo dešimtmečio vidurio poezijos vertimų į rusų kalbą lauke labiau už Vaičiūnaitę garsėjo Violeta Palčinskaitė, 1967 m. išleidusi poezijos knygėlę *Избранная лирика*, o 1974 m. – ir kotiruojamo vertėjo Levo Ozerovo verstą rinkinį *Тюльпановое поле*. Palčinskaitė gana anksti palankiai įvertinta ir oficialiai (1978 m. ji pelnė LTSR valstybinį apdovanojimą už knygą *Namai namučiai*), tačiau lietuvių literatūrai ji vis dėlto labiau nusipelnė kaip vaikų literatūros autorė ir dramaturgė. Intensyvesnę Palčinskaitės poezijos cirkuliaciją lėmė glaudesni asmeniniai ryšiai su Sąjungos rašytojais – šitai liudija jau minėtame Aleksandro Bobrovo kuruotame lietuvių ir rusų poetų rinkinyje *Янтарное побережье* (1986) Palčinskaitei dedikuotas

---

susipažinti, jis teturi tik vieną galimybę – be jokių kalbų juos aprobuoti, priimti. O nesutikti su vertimais, o padaryti savo pastabų – ne jo teisė? [...] Negalima taip elgtis su autoriais, nors jie ir ne garsenybės. Skaitau, kad visa tai labai nesiderina su ta dvasia, kuri šiltai ir draugiškai vyravo kad ir tame lietuvių poetų susitikime su Maskvos leidyklų ir poetų-vertėjų atstovais. [...] Ne, man atrodo, kad didesnis turi būti jautrumas, šiek tiek didesnis dėmesys vargšams autoriams iš tolimų šalies pakraščių.“ LLTI BR B. Zalesskajos f. 104, b. 753.

36 1980 12 02 Bložės laiškas Vaičiūnaitei:

„Aplamai su knyga – visai pusėtini dalykai: išeis keturios ‚polifonijos‘ (trys didelės ir viena mažytė. Jau buvo korektūros. Gal niekas kojos nebepakiš: juk dešimt metų nebuvo mano naujų knygelių, paskutinė (‚Žemės gėlės‘) – 1971 m. Net baisu pagalvoti, kaip toli. Tiek laiko išbuva užkimšta gerkle, o štai kaip vėl atkuntu. [...] Tiesa, kai išeis mano ‚Polifonijos‘, gal Margeris galėtų pajudinti mano koją leidingėlį latviškai. Čia daug galėtų lemti Zieduonis, kuris man lyg ir labai neabejingas, reikėtų tik jį pakurstyti, ko aš pats nelabai noriu imtis.“ MLLM, J. Vaičiūnaitės fondas, GEK 70230

37 1986 01 12 Jono Juškaičio laiškas Vaičiūnaitei:

„Skaitau ir galvoju – apie tai, ko kritikai, net Kubilius, iki šiol nepastebėjo ir neužakcentavo kaip reikiant, nors daug rašė, suko į tą pusę: kad laikas visu balsu prabilti apie lietuvių poezijoje (turiu omenyje visus laikus) Vaičiūnaitės eilėraščių. Pačios susikurtą, nuo poetinės technikos, išorės, iki giliausių klodų ir struktūrų. Visur atpažįstamą ir niekieno nepakartojamą. Jeigu prisiminti, kaip esam kalbėję, raginčiau pasiųsti bent B. [Brazdžioniui – GB].“ MLLM, J. Vaičiūnaitės fondas, GEK 70384.

Rimos Kazakovos eilėraštis „Это лето“; kuriame įtektinta ilgametės jų draugystės pradžia (panašiomis centro literatūros kolosų dedikacijomis garsėjo Mieželaitis, Marcinkevičius).

Lietuvos literatūros ir meno archyve, lietuvių vertimus kuravusios Belos Zalesskajos archyve LLTI išliko dokumentų, fiksuojančių keliapakopį patekimo į provizorinius sąjunginių leidyklų planus procesą: svarbi buvo vietinio literatūros patronažo iniciatyva (pavyzdžiui, Lietuvos TSR Rašytojų sąjungos parengti raštai³⁸), garantuojanti tolesnį tikslinį, centralizuotą respublikų literatūrinės produkcijos paskirstymą pagal jau egzistuojančias leidybines serijas, adresatų grupes, teminius rinkinius³⁹; padėkos už jau funkcionuojančias publikacijas⁴⁰, nuolatinis planinis skirstymas, kas iš rašytojų jau užsitarnavo sąjunginio skaitytojo dėmesio⁴¹, naujokų publikacijas palydintys autoritetą literatūrinėje centro orbitoje pelnusiųjų epitekstai⁴². Pagaliau ir konkurencingų rašytojų tarpusavio

38 1983 07 11 rašte Lietuvos TSR Valstybinio leidyklų, Poligrafijos ir knygos prekybos reikalų komiteto pirmininkui Juozui Nekrošiui Rašytojų sąjungos valdybos sekretorius Ramūnas Klimas konstatavo: „Išleisti pažodinių vertimų antologinio pobūdžio leidiniai ‚Lietuvių tarybinė poezija‘ suvaidino savo vaidmenį supažindinant su lietuvių tarybine poezija TSRS broliškų respublikų ir užsienio literatus, vertėjus. Prašome jūsų išleisti pažodinių vertimų knygas ‚Lietuvių tarybinė poezija‘ ir ‚Lietuvių tarybinė vaikų poezija‘, kurios sudarytos iš 1981–1983 m. išleistų poezijos knygų.“

39 1983 06 17 Alfonsui Maldoniui adresuotame laiške savaitraščio *Литературная Россия* redkolegijos narys Aleksandras Bobrovas praneša, kad leidykla „Современник“ jam pavedė sudaryti naują „Literatūrų draugystės“ serijos knygą, skirtą Lietuvai, į kurią įeis lietuvių poetų vertimai ir rusų poetų eilėraščiai apie Lietuvą.

40 Žr. 31 išnašą.

41 Kad nacionalinės literatūros leidybai egzistavo tam tikros kvotos, liudija jau įtrauktų į sovietinės lietuvių literatūros kanoną ir ideologinį tinkamumą įrodžiusiųjų konkurencija. Aplenkiant veteranus padaryti šuolį eilėje buvo sunku. 1980 09 18 Vytautė Žilinskaitė Zalesskajai rašytame laiške nutylėjimu išsako gerai abiemis suprantamą situaciją:

„Kalbėjau dėl antrojo leidimo su Bražėnu, į tai gavau atsakymą, kad jis netrukus bus Maskvoje ir pats tuo klausimu su Jumis pakalbės. Išgirdau, kad niekaip negalį Maskvoje prastumti Simonaitytės, ir kiti laukia eilės leidykloje... Matau, užstosių kelią antruoju leidimu dar vienam A. Bieliausko leidimui...“

Matyt, autorės turėti omenyje pakartotiniai 1981, 1982, 1983 m. Bieliausko, sėkmingai sovietinėmis sąlygomis simuliuavusio vidinio monologo prozą, vizitine kortele laikomo *Kauno romano* leidimai, o gal net 1983 m. išėjęs jo dvitomis *Избранные произведения*. LLTI BR, B. Zalesskajos fondas 104–1017.

42 1982 m. Eduardas Mieželaitis laiške Belai Zalesskajai siunčia pratarmę Sigito Gedos planuojam leisti poezijos almanachui galų kalba:

varžytuvių atgarsiai liudija, kad prasiveržti į šią griežtai ideologiškai kontroliuojamą, planuojamą ir patronuojamą⁴³ literatūros sklaidos sritį buvo sunku.

Kiek galima spręsti iš įvairiose rinktinėse, antologijose publikuotų Vaičiūnaitės kūrinų, darytina prielaida, kad ji nebuvo garbėtroška – triskart pristatyta LTSR valstybinei premijai⁴⁴, Vaičiūnaitė ją pelnė tik 1986 m. už rinktinę *Nemigos aivaras*, kitais svariais valstybiniais apovanojimais pagerbta jau Nepriklausomoje Lietuvoje (Baltijos Asamblėjos premija 1996 (už poezijos rinktinę *Žemyns vainikai*), Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Gedimino 4-ojo laipsnio ordinas 1997; sunkiai serganti apdovanota Lietuvos rašytojų sąjungos premija 2000). 1986 m. Literatūrinių ryšių komisijos posėdyje Kubilius konstatavo, jog „[b]ūtina sudaryti reprezentacinį lietuvių literatūros vertimų sąrašą“⁴⁵. Netrukus į kitas kalbas

---

„Europos šiaurėje – prie rūsčios plieninės Baltijos jūros švelniai glaudžiasi šalis, kuri labai seniai yra gavusi lietaus šalies arba Lietuvos vardą. Baltijos jūra išmeta į sidabrinį smėlio ornamentu išraižytas jūros pakrantes nemažai gintaro, kuriuo lietuviai senovėje prekiaavo su Europa. Todėl Lietuva dar romėnų karių ir pirklių buvo pavadinta gintaro kraštu. Taip ji ir dabar vadinama. Ir dar ji vadinama poetų žeme. Nes kiekvienas antras joje gyvenantis – arba poetas, arba dainininkas. [...]

Poezija, daina, kalba padėjo nedidelei mano tautai išlikti gyvai Europos žemėlapyje. Poezija – tai mūsų egzistencinis vitaminas. Ir pagaliau daina ir poezija mums padeda dabar kurti naują socialistinį gyvenimą. [...] Jūsų poetinio almanacho skaitytojams aš norėčiau rekomenduoti vieną jaunosios mūsų poetų generacijos atstovų – Sigitą Gedą.“ LLTI BR, B. Zalesskajos fondas 104–1016.

Įdomu ir tai, jog geografiškai reprezentuoti šalį Mieželaitis pratarmėje pasitelkia veik identiškus stereotipus, tokius kaip „Lietuva – gintaro kraštas, poetų žemė“, paties eksploatuotus, ko gero, panašiu laiku lietuvių poezijos antologijai anglų kalba *The Amber Lyre* rašytoje pratarmėje.

- 43 Sąjungos leidyklose rengiamas leisti knygas vietiniai kadrai Lietuvoje aprūpindavo ne tik pratarmėmis, įvadais, bet ir recenzijomis. Pavyzdžiui, ilgametis Georgijaus Gerasimovo ir Zalesskajos šeimos draugas Viktoras Miliūnas, kurio sodyboje Nidoje ilsėdavosi vertėjų šeima, 1981 11 10 laiške Zalesskajai mini, kad „[Š]iandien susitikau su Bražėnu, kuris, kaip pats man tvirtino, recenzuoja lietuvių rašytojų verčiamas į rusų kalbą knygas – leidyklai ‚Sovetskij pisatel‘ “ (LLTI BR, f.104–1015). Kitame laiške kaip aptarnaujantį kritiką mini Algimantą Bučį: „apsakymų rinkinei, kurią jūs verčiate, o ‚Chud. Literatura‘ leidžia, įvadinį staipsnį rašo Bučys.“

Viktora Miliūno 1982 09 22 laiškas B. Zalesskajai, LLTI BR, B. Zalesskajos fondas 104–1015.

- 44 Jonas Jakštas, Judita Vaičiūnaitė: „Stengiuosi savo dvasia išlikti laisva“, LM, 2004 02 06 (publikuojamas 1989 m. vasarį Lietuvos radijuje įrašytas pokalbis).
- 45 Literatūrinių ryšių komisijos posėdžio, įvykusio 1986 05 13, protokolas, LLMA, f. 34, ap. 1, b. 957, l. 1.

verstinių autorių sąrašą parengė Kęstutis Nastopka, Kubilius, Vacys Reimeris ir Arvydas Valionis, iš poetų pasiūlę įtraukti Degutytę, Martinaitį, Gedą, Strielkūną⁴⁶. Vaičiūnaitė į siūlomų reprezentuoti autorių sąrašą nepateko. Šis faktas atskleidžia, kad ką tik pelnytas aukštas kolegų įvertinimas dar negarantavo, jog projektuojamame lietuvių poezijos kanone Vaičiūnaitei bus pripažinta stabili ir ilgalaikė pozicija.

Išvados

Bet kurio autoriaus, taip pat ir Juditos Vaičiūnaitės, įsitvirtinimą literatūros lauko hierarchijoje, jo kūrinį parankumą oficialiajai kultūros politikai ir jų įtraukimą į kanoną geriausiai liudija su reprezentavimo funkcija susiję kūrinį atrankos rodikliai (ypač – vertimams). Straipsnyje pirmą kartą skelbiami archyvų dokumentai Vaičiūnaitės poezijos sklaidą lėmusius vertimų politikos svetus nušviečia fragmentiškai. Nuoseklų autorių ir jų kūrinį atrankos vertimams proceso vaizdą iš jų rekonstruoti kebloka, mat dauguma jų sąlygojusių nuostatų veikė nedokumentuotos ir priklausė nuo kitusių ekstraliteratūrinių veiksnių. Tai, kad jau leidžiant pirmąjį Vaičiūnaitės poezijos rinkinį jos kūryba buvo verčiama ir skelbiama literatūrinėje TSRS spaudoje, rodė šį debiutą buvus planuotą ir ideologiškai parankų kultūros politikos administratoriams, tačiau tai nereiškė, jog anksti gavusios teisę atstovauti jaunosios respublikos literatūros pajėgoms Vaičiūnaitės kūriniai į tarybinės lietuvių literatūros kanoną įtraukiami kartą ir visiems laikams. Permainingas ir beveik 30 metų užtrukęs Vaičiūnaitės pripažinimas lietuvių literatūros klasike atskleidžia ir bendresnio proceso – lietuvių literatūros kanono formavimo sovietmečiu – dėsniskus etapus.

Gauta 2016 04 23

Priimta 2016 05 11

---

46 LLTI BR, Vytauto Kubiliaus f. 92, b. 249, l. 2.

The Influence of Translation Politics in the Formation of Canon. The Example of Judita Vaičiūnaitė

Summary

The author of this article explores how, during the 1960s–1980s, certain actions and decisions within the literary patronage system determined which Lithuanian authors were incorporated into the Soviet Lithuanian literary canon. The article focuses on the turbulent thirty-year history of Judita Vaičiūnaitė's recognition as a Lithuanian literary classic and the complex and ambiguous conditions of the dissemination of her writing. These points in turn reveal the significant stages of a more general process – the formation of the Lithuanian literary canon during the Soviet period.

During the Soviet era, translation of an author's work into Russian was a mandatory step in the broader dissemination of his or her work (in particular in terms of foreign readers). The author of the article treats quantitative indicators related to selection of works for translation as the criteria which most reliably indicated an author's suitability for inclusion in the emerging Soviet literary canon and the actual position of a writer within the literary hierarchy of the time. The new archival documents examined reveal at least in part the process for selecting authors and works. Other factors regulating Soviet translation policy did not survive – they were undocumented and depended on extra-literary factors. In particular, the stages of the official literary patronage involved assessment of the ideological suitability of a work and took into account the author's long-term loyalty, both of which were rewarded by greater possibilities for dissemination.

Keywords: Judita Vaičiūnaitė, Lithuanian poetry of the Soviet period, translation politics, representation, literary patronage.
